

Platonisme als filosofische stroming

D.Th. Runia*

Inleiding

Wat is een stroming?

Op een keer, nadat ik een lezing had gegeven, kwam een Schotse hoogle-
raar op het gebied van de geschiedenis van de theologie op mij af en zei
tegen mij: 'u sprak tijdens uw lezing over *streams of thought*, is dat iets
typisch Nederlands?'. Ik vroeg hem hoe hij op die gedachte kwam. Hij
vertelde, dat hij ooit een lezing had bijgewoond die gegeven werd door
de Utrechtse professor Quispel, een vermaard kenner van de vroege kerk
en het gnosticisme. 'Professor Quispel had het ook steeds over strom-
mingen, het moesten er volgens hem niet twee (christendom, jodendom)
zijn, maar drie, het gnosticisme hoorde er volgens hem ook bij. Ik dacht
bij mijzelf, hoe kan dat, drie grote stromen naast elkaar. Bij ons in
Schotland begint het met kleine stroompjes die steeds groter worden en
uiteindelijk in één grote rivier bijeenkomen die uitmondt in de zee. Dit
beeld is dus niet bepaald geschikt voor de ideeëngeschiedenis, want zo
gaat het niet. Maar toen dacht ik, ja in Holland is het anders, daar heb je
van die brede luie rivieren die naast elkaar langzaam door de vlakke
rivierendelta slingeren.'

Dat beeld vind ik lang niet slecht, denk inderdaad aan onze grote ri-
vieren: de Rijn, Waal, Lek, IJssel, enzovoort. Het is een mooi beeld voor
hoe het gaat in geschiedenis van het denken. In loop van de jaren zijn er
bepaalde grote denksystemen ontwikkeld die een dominante plaats inne-
men, en die zich meestal langzaam, maar soms met behoorlijke vaart,
voortbewegen totdat ze zijn uitgestroomd.

---

* Prof. Runia had helaas geen mogelijkheid zijn lezing uit te schrij-
ven. Deze tekst vormt een samenvatting van de lezing, samenge-
steld op basis van de aantekeningen die prof. Runia ons beschik-
baar heeft gesteld. Eventuele fouten en onvolkomenheden komen
daarmee voor onze rekening (red.).

Stromingen zijn niet zomaar ontstaan. Zij hebben zich meestal in een lange geschiedenis ontwikkeld.

De grote stromingen hebben drie bepaalde kenmerken:

- Ze zijn vaak op gang gebracht door de *geniale interventie* van één bepaalde denker, maar beperken zich niet tot wat hij gedacht heeft, ze leiden een eigen leven en er wordt school gemaakt.
- Ze bevatten een *systematische coherentie*, er wordt zelfs een heel wereldbeeld ontwikkeld (zie bijvoorbeeld het aristotelisme volgende week).
- Bij deze stromingen is ook sprake van *uitgesproken uitgangspunten* die bepaalde systematische mogelijkheden representeren, vaak met een concentratie op één of meer doorslaggevende factoren. Bijvoorbeeld in de analytische filosofie speelt taal een hoofdrol, in het empirisme de ervaring enzovoorts.

Het lijkt mij onze taak in deze lezingcyclus om steeds deze drie punten te behandelen, het vormt in ieder geval de rode draad in mijn verhaal.

Een kort stukje geschiedenis

Het platonisme dankt zijn naam aan de inbreng van één grote denker: Plato. Plato leefde van 427-347 v.Chr. Hij stichtte een eigen school, de Academie, een gebeurtenis van grote importantie. Deze school heeft drie eeuwen kunnen voortbestaan, raakte tijdelijk in het slop, maar kende daarna een sterke heropleving. Vanaf de eerste eeuw is het platonisme de dominante stroming in de Oudheid geworden.

De *term* platonisme is dubbelzinnig. Enerzijds wordt daarmee verwezen naar de grote impuls, het denken van Plato. Anderzijds naar de filosofische stroming die de hoofdlijnen van Plato's denken gevolgd heeft, waarbij er natuurlijk sprake is van een zekere ontwikkeling; niet alles blijft hetzelfde als bij Plato.

Ik zal eerst een korte presentatie geven van de leer van Plato om daarna enige opmerkingen te maken over het platonisme van ná Plato tot heden. Daarbij hoort een waarschuwing. Een beschrijving van de geschiedenis van de filosofie vormt geen opsomming van feitelijkheden. Er speelt altijd een cruciaal aspect van interpretatie mee. Het is mogelijk om Plato en zijn erfenis op verschillende wijzen te interpreteren. Voor mij is het moeilijk om daar in dit korte bestek rekening mee te houden, maar misschien kunnen bepaalde aspecten tijdens de discussie aan bod komen.

Plato

Drie hoofdlijnen

Het eerste wat ik wil behandelen, zijn de hoofdlijnen die ik als bepalend voor het platonisme zie:

- Er bestaat een geestelijke wereld boven de fysieke ervaringswereld, die vooral wordt bevolkt door *Ideeën*. Er is sprake van een radicale scheiding, de zogenaamde 'twee-werelden-leer'.
- Maar hoe ziet de verbinding tussen de beide werelden eruit? Dat wordt uitgewerkt in de leer van de ziel. De ziel, en vooral de rationele ziel, overbrugt de kloof tussen de twee werelden.
- In de geestelijke wereld is er sprake van een pluraliteit van ideeën. Ook daar zal orde heersen, niet alle Ideeën zijn van gelijk gewicht. Het hoogste principe wordt gevormd door het Goede.

Hoe komt Plato tot de scheiding? De hypothese van de Ideeën

Hoe komt Plato op de gedachte om de hogere geestelijke wereld als hypothese voor te stellen?

Dit heeft te maken met problemen die Plato tegenkwam in zijn filosofisch bezigzijn. Kenmerkend voor de Griekse filosofie is de nadruk op het begrip *logos*. Logos is een breed begrip, laten we zeggen: uitleg, verklaring, rekenschap geven, gebaseerd op kennis en gebruik van de rede. Maar wat is kennis en hoe krijgen we die?

Plato was onder de indruk van de filosoof Heraclitus, wiens leer wordt samengevat in de spreuk *panta rhei* [alles stroomt]; de wereld wordt gekenmerkt door verandering en dynamiek. Daarin is geen kennis mogelijk. Het object van de kennis moet immers gekenmerkt worden door vastigheid en algemeengeldigheid, dus niet door wat we in de ervaring tegenkomen. Plato maakte onderscheid tussen wording en zijn: het ware zijn is datgene wat niet aan verandering onderhevig is (Parmenides) en dus het object van kennis.

Voorts was Socrates de geliefde leermeester van Plato. Socrates had zich vooral gericht op de vraag wat ethische normen zijn en welke betekenis die hebben voor ons leven. Dus wat is goedheid, rechtvaardigheid, vroomheid, zelfbeheersing? Zijn deze normen absoluut, of voor iedereen of iedere cultuur weer anders? Maar wat Socrates vooral bezighield, was de vraag naar het goede: wat is het goede voor de mens?

Tenslotte in dit verband: Plato was zeer onder de indruk van de wiskunde (die grote vooruitgang boekte in zijn tijd). Het was voor hem een voorbeeld van hoe filosofie zou moeten zijn: exact en met heldere begrippen.

Maar in de filosofie moet men nog verdergaan, want de wiskunde kan zichzelf niet funderen, terwijl de filosofie dat wel zou moeten doen.

Plato kwam met de *hypothese* van de Ideeën als oplossing voor de verschillende problemen. Stel, zegt hij, dat wij het bestaan poneren van *entiteiten* die in het bezit zijn van het standvastige en onveranderlijke zijn van Parmenides, en die nooit onderhevig zijn aan de wording en het vloeien van Heraclitus. Deze entiteiten, die Plato de *Ideeën* of *vormen* noemt, zijn het *ware zijn*, verheven boven alle verandering en tijdelijkheid. Boven de veelheid van veranderlijke objecten staat steeds één Idee, tenminste één voor elk natuurlijk ding en elk ethisch begrip en elk wiskundig object. Van natuurlijke dingen bestaat dus bijvoorbeeld de Idee van de mens of het paard. Van ethische en andere begrippen: de Idee van het goede, het rechtvaardige, het schone. Van wiskundige begrippen: de Idee van getallen en geometrische vormen, zoals vierkant en driehoek.

Wat zijn de Ideeën precies?

Het is belangrijk in te zien dat Ideeën niet slechts begrippen, produkten van de menselijke of eventueel goddelijke geest, zijn. Nee, Ideeën zijn het ware bestaan. De mooie dingen op aarde zijn niet mooi in een absolute zin, maar omdat ze participeren in het absolute schone of het schone zelf, dat wil zeggen de Idee.

Ideeën zijn dus absolute standaarden, maatstaven, waaraan gemeten kan worden of iets het onderhavige kenmerk bezit of niet. Als je weet wat het schone is, dan weet je ook of een bepaald ding schoon is, enzovoorts. Ideeën vormen de objecten van de waarlijke kennis, en omdat ze absoluut zijn, zijn ze ook niet aan verandering onderhevig. Kennis van de Ideeën stelt je ook in staat te handelen, bijvoorbeeld om een goede beslissing te nemen op basis van kennis, of iets moois te maken (omdat je het schone aanschouwd hebt).

Dat roept alvast een vraag op: als er dingen zijn die niet door de mens geproduceerd zijn, een kenmerk als goedheid of schoonheid hebben — een levend wezen dat een schoonheid bezit, denk bijvoorbeeld aan de bevaligheid van een gazelle — en ook nog een ordelijk structuur, waar komt dat dan vandaan? Kan een Idee dat teweegbrengen? Kunnen Ideeën oorzakelijkheid bezitten?

De leer van de ziel

Met zijn leer van de Ideeën introduceert Plato een scheiding (of kloof) tussen de wereld van de ervaring en de wereld van de zuivere kennis. De

wereld van de ervaring wordt gekenmerkt door de fysieke dingen die we waarnemen, de wereld van de zuivere kennis door Ideeën die onzichtbaar en onveranderlijk zijn, dat wil zeggen buiten onze gewone ervaring staan. Is er niet een gevaar dat deze scheiding een funeste uitwerking zal hebben? Plato heeft als taak om uit te leggen hoe we contact met die hogere wereld kunnen hebben.

Hij doet dat via leer van de ziel. De ziel heeft een cruciale brugfunctie. Zij heeft als het ware een voet in beide werelden. In schema:

	geestelijk (onlichamelijk)	
	onveranderlijk (dus object van kennis)	
ideeënwereld	geestelijk waarneembaar	onlichamelijk
	eeuwig-onsterfelijk	onsterfelijk
-----	-----ziel	maar tijd-gebonden
	lichamelijk	onzichtbaar
	veranderlijk	veranderlijk
onze wereld	zintuiglijk waarneembaar	in een lichaam
	tijdgebonden	

In feite doortrekt de ziel de hele fysieke werkelijkheid. Volgens Plato heeft beweging altijd zijn oorsprong in de ziel. Er is dus sprake van menselijke zielen, van zielen van dieren, maar ook de bewegingen van hemellichamen zijn door een ziel te verklaren.

Maar ons gaat het nu vooral om de menselijke ziel. De menselijke ziel heeft een dubbel karakter. De menselijke ziel heeft het vermogen om te denken, dus Ideeën te aanschouwen, niet met de ogen van het lichaam maar met de ogen van de geest. Dat hangt samen met de onsterfelijkheid van de ziel. Een beroemde these van Plato is dat leren eigenlijk *herinneren* is, dat wil zeggen, dat kennis krijgen van de Idee het herkennen van kennis is die we al hadden voordat de ziel in het lichaam daalde. Kennis is al aanwezig in de onsterfelijke ziel en het verkrijgen van kennis gebeurt niet primair via de zintuigen.

Tegelijkertijd bevindt de menselijke ziel zich in het lichaam, en het lichaam kan een groot lastpak zijn, het wekt allerlei begeertes en driften op die behoorlijk hinderlijk kunnen zijn voor een leven op rationele basis. Er bestaat dus ook een sterfelijk deel van de ziel. Dit is de plaats voor menselijke emoties (hoop, vrees, verlangen, genot), en ook de plaats voor de zintuigen, waar sprake is van psychische activiteit in samenwerking met de lichamelijke organen. Dit deel van de ziel sterft af als de

band met het lichaam wordt verbroken. De onsterfelijkheid geldt alleen voor dát deel van de ziel dat losgekoppeld wordt, het rationele deel.

Je zou kunnen zeggen dat het hogere deel van de ziel tot de hogere wereld behoort en het lagere deel tot de fysieke wereld. De ziel is niet een deel van de fysieke wereld dat we kunnen analyseren en bestuderen op dezelfde wijze als we het lichaam van een dier of plant in stukken kunnen snijden. We kunnen op deze wijze alleen de *effecten* van de vermogens van de ziel bestuderen evenals de lichamelijke instrumentaria, met name de zintuigen die de ziel nodig heeft voor sommige van die vermogens.

Platoonse dualismen

Daarmee komen we bij ongeveer het meest bekende of beruchte aspect van Plato's filosofie, namelijk zijn uitgesproken *dualisme*. Dit dualisme heeft een dubbele vorm. Er is sprake van een scheiding tussen het geestelijk-onlichamelijke en het zintuiglijk waarneembaar-fysieke (of lichamelijke), ofwel tussen de wereld van de Ideeën en de wereld van de zintuiglijk waarneembare dingen. Er is ook sprake van een scheiding tussen ziel en lichaam.

Deze scheiding heeft Plato een slechte naam bezorgd. Dat begon al bij Aristoteles, die stelde dat er geen sprake is van twee werelden, maar van slechts één. Die slechte naam is ook wel ten dele de eigen schuld van Plato. Hij deed sommige boude uitspraken. In *Phaedo* bijvoorbeeld wordt onze wereld vergeleken met een kerker en het lichaam met een tombe of zelfs met drek. Maar dit is *niet* typerend voor het platonisme in zijn geheel. Er is zeker sprake van een dualisme, maar wel in een gematigde vorm.

- In de relatie Idee en fysiek ding kan bijvoorbeeld de Idee schoonheid nooit geëvenaard worden. Plato benadrukt, dat het hier gaat om een zaak van overeenkomst en verschil. Overeenkomst, omdat de Idee schoonheid *participeert* in een bepaald kenmerk, verschil omdat het fysiek-waarneembare kenmerk noodzakerlijkwijs tekortschiet.
- De ziel heeft tot taak om voor het lichaam te zorgen. Daarvoor kan ze en moet ze haar redelijk vermogen gebruiken. Het lichaam kan lastig zijn, maar moet onder controle worden gehouden. Hier vinden we de oorsprong van de leer van de *mens sana in corpore sano* [een gezonde geest in een gezond lichaam]. Plato zou het er helemaal mee eens zijn dat dat de filosoof moet trimmen.

De wereld van de Ideeën en de Idee van het Goede

We keren terug naar de Ideeënwereld. Zoals we al zagen, is er ontegenzeggelijk sprake van een *pluraliteit* van Ideeën. Wat is de verhouding tussen de Ideeën onderling? Er is te verwachten dat hier orde en structuur zal

heersen? Plato heeft hierop verschillende visies ontwikkeld. De belangrijkste is verwerkt in zijn hoofdwerk *Politeia* [Staat]. Hij geeft hierin een schets van de ideale opleiding van de filosoof. Een opleiding waarvan minister Ritzen zou gruwen, omdat hij zo'n dertig jaar in beslag neemt. Deze filosofische opleiding culmineert in het aanschouwen van de hoogste Idee: het *Goede*. Plato zegt nadrukkelijk dat het *Goede aan gene zijde van het zijnde* is. Hij gebruikt in dit verband het beeld van de zon. Net zoals de zon bron en oorzaak is van groei en leven en kennis op aarde (zonder licht kun je niets herkennen, dus ook geen kennis verwerven en ook zal niets kunnen groeien), zo is de Idee van het Goede bron en oorzaak van zijn en kennis op het hogere niveau van de wereld van de Ideeën. Maar denk niet dat Plato ons daarmee ook vertelt wat het Goede is. Dat kan of wil hij niet onder woorden brengen. Daar is hij huiverig voor, de student moet het zelf gaan inzien als climax van zijn lange opleiding. Maar het is zeker de taak van de filosoof om dit inzicht te bereiken.

Wat denk ik nu dat Plato daarmee bedoelt? Ik denk dat *goed zijn* voor Plato vooral betekent: het beantwoorden aan je bestemming of je doel. *Goedheid* is de Idee die dat mogelijk maakt. Een goed huis moet beantwoorden aan wat het is om een huis te zijn, niet feitelijk maar normatief. Een goed mens zijn, is het beantwoorden aan wat het is om een mens te zijn, dat wil zeggen een echte, waarlijke mens, dus ook hier is *zijn* normatief. De erfenis van Socrates werkt hier sterk door!

De goedheid van de demiurg en de wereld

Tenslotte gaan we terug naar het probleem van de fysieke wereld. Wat moet ons oordeel zijn over de fysieke werkelijkheid waarin we leven? Tegen het eind van zijn leven heeft Plato een dialoog geschreven, de *Timaeus*, waarin dit probleem stevig wordt aangepakt.

Op de vraag: 'is de wereld goed?' antwoordt Plato: 'ja, de wereld is niet alleen goed, als totaliteit is hij is de beste van alle dingen die *geworden* zijn' (dus niet de Ideeën!). De wereld die wij ervaren, heeft een orde en een structuur die rationaliteit vertoont, weliswaar niet zoals op het hogere niveau van de Ideeën, maar toch wel in sterke mate, voorzover niet gehinderd door materiële factoren. Hoe komt dat dan, zijn de Ideeën daarvan de oorzaak? Nee, niet rechtstreeks, zegt Plato, er is niet sprake van die vorm van causaliteit. Er is een *scheppende* god, de zogenaamde *demiurg*, die de orde en structuur aangebracht heeft. Maar die god scheidt niet uit het niets, hij brengt orde aan in chaos. De wereld is goed omdat god goed is.

Maar waarom is deze god goed? Het antwoord ligt voor de hand: omdat hij de volmaakte filosoof op macro-schaal is. Hij *heeft het goede gezien* en dat stelt hem in staat om de best mogelijke wereld te scheppen, maar

nog altijd een wereld die niet de volmaaktheid van de hogere geestelijke wereld bezit. Dat kan ook niet, omdat ruimtelijkheid en lichamelijkheid beperkingen inhouden. De scheppende god is niet almachtig, hij doet wat de rede vermag.

Een rode draad?

We hebben drie hoofdlijnen uitgewerkt. In het kort:

1. het geestelijke boven het fysieke/lichamelijke;
2. de brugfunctie van de ziel, een voet in beide werelden;
3. de Idee van het Goede als hoogste principe.

Is er nu sprake van een rode draad?

Gesteld is wel, dat Plato de filosoof van het *transcendente* is. Zeker, de hogere wereld *overstijgt* de lagere, fysieke wereld en geeft het hiërarchische van het platoonse wereldbeeld aan. Ook de ziel overstijgt, door het aanschouwen van de Ideeën, de fysieke wereld waarin zij leeft. Maar het hiërarchische element laat slechts één kant van de zaak zien. Wat de Idee markeert, is vooral zijn *absoluutheid*. De Idee is geheel zuiver, geheel waar, volmaakt op een wijze die voor de waargenomen dingen niet mogelijk is. Plato is dus ook de filosoof van het absolute.

Absoluutheid en transcendentie zijn misschien twee kanten van één en dezelfde medaille, maar we moeten niet een stap verder gaan en concluderen dat Plato ook erg *onwerelds* is. Het gaat hem om een filosofie die actief gebruikt wordt in de maatschappij. Plato dacht, dat de ideale samenleving pas zal ontstaan indien filosofen aan de macht zijn. Hij geeft de filosoof dus ook een taak. Dit aspect heb ik te weinig voor het voetlicht kunnen brengen, maar het is te vergelijken met de taak van de ziel: zorg dragen voor het lichamelijke.

Het platonisme

Platonisme als stroming

We weten inmiddels genoeg om te zien wat Plato op gang heeft gebracht. Als we nu een stap verder gaan en kijken naar de traditie van het platonisme, dan merken we op dat in het platonisme als stroming de eerste hoofdlijn fundamenteel blijft: er is een hogere geestelijke wereld die onze ervaringswereld transcendeert. Wel blijft de vraag: wat is deze wereld van de Ideeën en hoe verhoudt zij zich tot het goddelijke?

De tweede hoofdlijn blijft ook essentieel: de rol van de ziel en met name haar onsterfelijkheid. Maar er is een zekere *verschuiving* te bemerken, een nadruk op de *geest* als hoogste deel van de ziel, of zelfs boven de ziel

geplaatst als een intellect dat rechtstreeks contact met de Ideeën kan hebben in het proces van schouwing.

In de derde hoofdlijn treden de grootste verschillen op: het gaat hier vooral om de kwestie van de relatie van het Goede tot het goddelijke.

Zoals ik in het begin al heb gezegd, vormt het platonisme een machtige denkstroming die zich door de geschiedenis van de filosofie kronkelt. Zo'n lange intellectuele traditie valt heel moeilijk in kaart te brengen, alleen zeer grove lijnen kan ik hier noemen. Ik maak daarbij onderscheid tussen christelijk en filosofisch platonisme, maar in feite is dit zonder veel nuanceringen moeilijk vol te houden. Er is immers gedurende meer dan duizend jaar nauwelijks enige vorm van niet-christelijke denken te bespeuren in de westerse wereld.

Christelijk platonisme

Ik wil in dit verband geen namen noemen, behalve dan Augustinus, wiens denken wel zeer sterk door het platonisme beïnvloed is.

Wat is de beslissende stap om zowel *het Goede* als *de scheppende god* van Plato met de God van de bijbel te identificeren? Dat kon verklaard worden, omdat in de bijbel God van zichzelf zegt, dat hij de zijnde is (openbaring aan Mozes bij de brandende braamstruik, Ex. 3:14). Hoe zit het dan met het Goede, want dat ging voorbij het zijnde? Het antwoord is dat God goed is; het Goede en de andere Ideeën zijn deel van de inhoud van zijn gedachten. Daarmee worden de Ideeën dus in zekere zin minder belangrijk omdat het gedachten van God zijn. Daartegenover wordt de geestelijke wereld belangrijker, die wordt bevolkt met engelen en geesten. Door zijn ziel te zuiveren, kan de mens de wereld van de gewone ervaring achter zich laten, en in een mystieke ervaring kan hij of zij zich verheffen tot het niveau van het goddelijke, zonder helemaal één te worden met God.

Dit christelijk platonisme wordt gecontinueerd in de Grieks-Orthodoxe kerk, waar zowel muziek als iconen de functie hebben om de ziel het waarneembare te doen ontstijgen. De orthodoxe rite kun je zien als een vorm van religieus platonisme. Het lijkt misschien alsof we ver van Plato zijn afgedwaald, maar feitelijk zijn er sterke historische verbindingslijnen.

Filosofisch platonisme

Ook in het filosofische platonisme spelen mystieke elementen een rol, maar hier worden ze op een meer filosofische wijze uitgewerkt. Een heel belangrijke fase van het platonisme is het zogenaamde neoplatonisme, een synthese die vooral door de grote filosoof en platonist Plotinus tot stand is gebracht. Kenmerkend voor Plotinus is, dat de relatie tussen eenheid en

veelheid een dominante rol gaat spelen (het is ook al aanwezig bij Plato, maar wordt nu verder uitgewerkt). Het hoogste principe wordt geïdentificeerd met de absolute eenheid, verheven boven de veelheid die in de geestelijke wereld nog aanwezig is (om van de lagere waarneembare wereld maar te zwijgen). Het Ene als hoogste principe wordt met het Goede geïdentificeerd. Uit het Ene komen alle dingen voort en ze keren weer naar het Ene terug.

In Plotinus is het mystieke element sterk aanwezig, maar dit gaat niet ten koste van een filosofische diepgang. De mens kan zich verenigen met het hoogste principe in een proces van *eenwording* dat de filosofie en de rede te boven gaat, maar alleen via de rede plaats kan vinden.

Er zijn natuurlijk ook andere aspecten van het platonisme die veel minder uitgesproken religieus zijn. In de Middeleeuwen domineerde een strijd tussen het realisme en het nominalisme. De stelling van het realisme was, dat er waarheden zijn die onafhankelijk zijn van het menselijk denken, terwijl de nominalisten dat ontkenden. Hier zijn platonisme en aristotelisme in zekere zin bondgenoten, want deze waarheden kunnen een transcendent of een immanent karakter hebben. Ik moet daarbij overigens opmerken dat men in de Middeleeuwen beperkt was in de bestudering van Plato, omdat men, met uitzondering van een paar korte teksten, geen toegang tot zijn werken had.

In de Renaissance en de zeventiende eeuw heeft het platonisme als filosofie nog een behoorlijke populariteit gekend. In Florence heeft Marsilius Ficino de *Academia Platonica* gesticht, en hij was de eerste om een complete vertaling van Plato's werk te maken.

In de zeventiende eeuw ontstond de sterke beweging van de zogenaamde *Cambridge Platonists*. Zij wilden de filosofie van Plato gebruiken om een vuist te maken tegen het opkomende *materialisme* van denkers zoals Gassendi en Hobbes. Bij deze vorm van het platonisme vond een synthese van filosofische en religieuze elementen plaats, waarin het bestaan van een geestelijke en spirituele realiteit centraal stond. Het aanschouwen van deze realiteit werd gezien als een inwijding in de oude wijsheid die overgeleverd was uit oude tijden. Het platonisme behoorde daarmee niet meer tot de filosofische voorhoede.

Is het platonisme nog levensvatbaar?

Wanneer de vraag, of het platonisme nog levensvatbaar is, doelt op het lezen en bestuderen van Plato, dan is het antwoord, dat zij springlevend is. Vele geleerden houden zich intensief bezig met de bestudering van Plato's gedachtengoed, er zijn vele vertalingen en overal worden cursussen gegeven.

Maar kan het nog een rol spelen als levende filosofie? Dat is een heel andere situatie. We zullen in deze serie van lezingen zien, dat de ontwikkeling van filosofie en natuurwetenschappen in een richting is gegaan die het wereldbeeld van Plato en het platonisme achter zich liet. Vooral onze tweede hoofdlijn komt vanaf het begin van de zeventiende eeuw onder sterke druk. Wat is de ziel en hoe is het de oorsprong van beweging? In het nieuwe fysicalistische en mechanistische wereldbeeld is er geen ruimte meer voor een immateriële ziel. Ook de notie van een immateriële geest komt onder druk, maar kan zich echter veel beter staande houden.

Waar dan zou het platonisme nog een rol kunnen spelen? Ik zie nog minstens twee gebieden die beide te maken hebben met het *absolute karakter* van deze stroming.

Het eerste gebied is gerelateerd aan de eerste hoofdlijn, de scheiding tussen het geestelijke en het fysieke. Bijvoorbeeld in de wiskunde, waar ruimte is voor het zelfstandig bestaan van concepten los van het menselijke denken erover. Maar het poneren van het bestaan van dergelijke concepten is nogal anders dan het eeuwige en volledige zijn dat Plato bedoelde.

Het tweede gebied brengt ons terug naar de derde hoofdlijn. Een vorm van platonisme keert terug naar waar men het goede (en soms ook het schone) zo belangrijk acht, dat het gezien wordt als een zelfstandig bestaande en absoluut valide norm. Ik eindig met een voorbeeld dat misschien wat onverwacht is: de Amerikaanse cult-auteur Robert Pirsig. In zijn boeken, die een intrigerend mengsel van roman en filosofische verhandeling vormen, identificeert Pirsig zich met Plato door de hoofdfiguur Phaedrus te noemen, een platoonse naam. Wat Phaedrus zoekt, is wat hij *Quality* (met een hoofdletter) noemt, datgene wat dingen en handelingen en het leven *goed* maakt. Goedheid is niet iets subjectiefs dat aan dingen wordt toegeschreven, goedheid is een objectief gegeven, iets dat werkelijk bestaat en dat gezocht moet worden. Het wordt samengevat op de laatste pagina van het tweede boek: 'Good as a noun rather than an adjective is what the Metaphysics of Quality is all about' [goed als een naamwoord en niet als een bijvoeglijk naamwoord ...]. Een heleboel dingen in zijn boeken zijn overigens niet platoons. Volgens Pirsig is Goed als onveranderlijk Idee met een hoofdletter niet houdbaar en doet hij veel met de evolutieer, iets dat Plato volstrekt vreemd is.

Maar Goed als iets dat zelfstandig en objectief bestaat (en niet alleen als beschrijving van iets), en bovendien de climax van het betoog vormt, dat is zeer platoons. Plato zou het geweldig vinden. Het Goede was immers voor Plato het einde van de zoektocht van de filosoof. En uit deze overtuiging kwam een machtige filosofische stroming voort.